

گفته، ناگفته کند از فتح باب...

جلوه‌هایی از مهارت گفت‌وگو در برنامه‌ی درسی پیش‌دبستانی

فریده عصاره

اشاره

در شماره‌ی پیش، درباره‌ی هدف‌های گوش دادن که مربوط به هدف نهم زبان‌آموزی و از هدف‌های اساسی در راهنمای برنامه‌ی درسی پیش‌دبستان است، سخن به میان آمد و به راهکارها و فعالیت‌هایی که موجب تحقق این هدف‌ها می‌شوند، اشاره کردیم. در این شماره، درباره‌ی رکن دیگر زبان یعنی سخن گفتن، مطالبی از نظر می‌گذرد و رشد و توسعه‌ی هدف‌های مربوط به این بخش و چگونگی فعال ساختن کودکان برای گفت‌وگوهای کلاسی، مورد توجه قرار می‌گیرد.

یکی از مهارت‌هایی که فرد برای زندگی اجتماعی خود نیاز دارد، این است که به خوبی با دیگران تعامل و ارتباط اجتماعی برقرار کند. در محیط‌های اجتماعی گوناگون صحبت کند، و در کلاس و در جمع هم‌کلاسان خود، بدون اضطراب و شتابزدگی سخن بگوید. چه بسیار تحصیل کرده‌هایی یافت می‌شوند که وقتی در جمعی سخن‌رانی می‌کنند، دچار اضطراب، ترس و دلپهره می‌شوند، گلویشان خشک و تپش قلبشان زیاد می‌شود و صدایشان می‌لرزد. دیدن جمع مانع از آن می‌گردد که بتوانند سخن خود را به‌درستی بیان کنند.

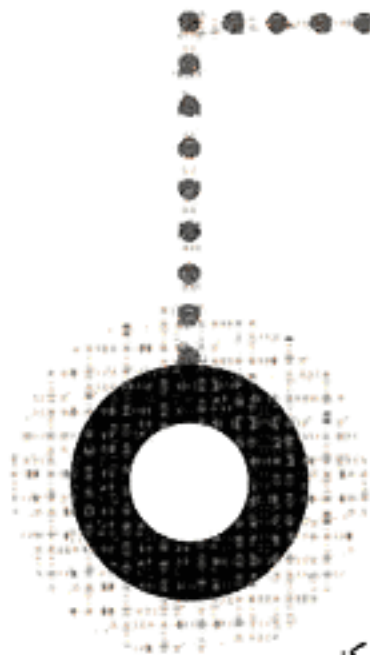
از آن‌جا که کودکان در مناطق فارس زبان با تسلط نسبی پا به مراکز پیش‌دبستانی می‌گذارند، بیشترین وظیفه‌ی مراکز پیش‌دبستانی، تقویت، توسعه و گسترش این توانایی زبانی و ارتباطی، زبان مادری آن‌هاست. ارتقای این توانایی‌ها، بیشتر در گفت‌وشنود با هم‌سالان و بزرگ‌ترها امکان‌پذیر می‌شود.

فراهم آوردن فرصت گفت‌وگو برای کودکان، چه با هم‌سالان و چه با بزرگ‌ترها، به رشد و غنای زبانی آن‌ها کمک می‌کند و آنان را با سهولت بیشتری برای مهارت‌های خواندن و نوشتن آماده می‌سازد. در طول گفت‌وگو، درباره‌ی یک موضوع واحد صحبت می‌شود، بنابراین، انسجام در گفتار را یاد می‌گیرند و ارتباط بین گفته‌ها را با بافت و موضوع آن درمی‌یابند.

کودکان به هنگام گفت‌وگو ممکن است از موضوع اصلی خارج شوند و انسجام و پیوستگی مطلب را از دست بدهند. مربی باید با هدایت و مداخله‌ی به جا و مناسب خود، دوباره کودکان را به سمت موضوع اصلی سوق دهد. بدیهی است، طول زمان گفت‌وگو درباره‌ی یک موضوع، نباید بیشتر از ۱۰ تا ۱۵ دقیقه باشد. لازم است، فرصت‌هایی به کودکان داده شود تا بتوانند اندیشه‌های خود را به صورتی منظم و منسجم بیان کنند؛ به طوری که از موضوع اصلی خارج نشوند. جمله‌های آنان در قالب الگوهای صحیح دستوری باشد. درباره‌ی دیده‌ها و شنیده‌های خود توضیح دهند. مثلاً فیلمی را که تازه دیده‌اند، یکی از کارتون‌های برنامه‌ی کودک روز گذشته یا اتفاقی را که در مسیر آمدن به آموزشگاه مشاهده کرده‌اند، تعریف کنند. همچنین، دریافت‌های خود را از داستانی که برایشان خوانده و یا گفته شده است، بیان کنند.

در این نوشته، به هدف‌های سخن گفتن و نیز فعالیت‌هایی که موجب

۴. در جمع سخن گفتن یا مهارت ابراز وجود

ابراز وجود یعنی فرد بتواند نقطه نظرهای خود را در حضور دیگران با صراحت و جرئت بیان کند. دیگران را از نیازها، خواسته‌ها، علاقه‌ها و احساسات خود آگاه سازد و اندیشه‌هایی را که در ضمیر خود دارد، با شجاعت و بدون واگم به زبان آورد. این امر موجب ایجاد تفهیم و تفاهم و صمیمیت بین افراد می‌شود. یکی از ابزارهایی که جرئت ابراز وجود را در کودکان پرورش می‌دهد، استفاده از واژه‌ی «من» در آغاز جمله است. زیرا استفاده از آن، بیانگر اعتماد به نفس و مطرح کردن خود واقعی است. مانند «من فکر می‌کنم» یا «من دوست دارم»، در صورتی که کلماتی مانند «ما» یا «همه»، نمایانگر ضعف و سستی در سخن است و فرد نمی‌خواهد شخصیت واقعی خود را ظاهر کند. چنانچه کودکان تشویق شوند در بحث و گفت‌وگوهای کلاسی، چه در گروه‌های کوچک و چه در جمع کلاس، شرکت کنند، گاه هر کدام به طور فردی جلوی هم‌کلاسان خود ظاهر شوند و درباره‌ی دیده‌ها و شنیده‌های خود توضیحاتی ارائه کنند و احساسات خود را بیان کنند، کمک قابل توجهی به ایجاد و تقویت مهارت ابراز وجود در آن‌ها می‌شود.

● بیان احساسات خود برای شادی‌ها و غم‌ها

در بسیاری اوقات، کج خلقی و کج رفتاری‌های کودکان از قبیل نزاع و قهر با هم‌سالان و بزرگ‌ترها، کناره‌گیری و تمایل نداشتن به بازی و برقراری ارتباط، پرخاشگری، بی‌حوصلگی و خشم، به دلیل بیان نکردن احساسات و عواطفی است که در آن‌ها بروز کرده است. کودکان در این برهه‌ی سنی به دلیل محدودیت‌های شناختی، کم بودن تجربه و دانش و اطلاعات در ذهنشان، و کافی نبودن گنجینه‌ی واژگان خود، اگرچه در رفتار خود و در قالب زبان بدن، احساساتشان را نشان می‌دهند، ولی هنوز نمی‌توانند این احساسات را به خوبی با زبان و کلام خود بیان کنند. هنوز مفاهیم قابل توجهی که در قلمرو بافت زبانی به عواطف و احساسات مربوط است، در آن‌ها رشد و عمق لازم را پیدا نکرده و ساخت‌های زبانی متنوع و پیچیده‌تر در آن‌ها شکل نگرفته است. در نتیجه، در مواقعی واژه‌ها و عبارات لازم را برای بیان و بروز زبانی این احساسات پیدا نمی‌کنند، بنابراین لازم است، مربی با وی همراهی و همگامی کند تا به او نشان دهد، احساسی را که در وی ظاهر شده است، می‌فهمد و با سؤال‌هایی که از وی می‌کند و یا مثال‌هایی که از افراد مشابهش می‌زند، به او کمک کند، احساسش را هر چند ناقص بیان کند. نقاشی فعالیت مناسبی برای بروز احساسات کودکان است.

● توصیف و توضیح دیده‌ها و شنیده‌ها

رشد و تحول زبان، رشد اندیشه، سامان‌دهی و نظم و انتظام‌بخشی به اندیشه، و انسجام در گفتار، در گرو تحقق این هدف شکل می‌گیرد. چنانچه کودک تشویق شود، مدام آن‌چه را که در زمان حال و یا گذشته دیده و یا از کسانی شنیده، و وقایعی را که پشت سر گذاشته، در جمع دوستان بازگو کند و درباره‌ی آن‌ها با دیگران گفت‌وگو کند، حدس و پیش‌بینی‌های خود را درباره‌ی رویدادهایی که ممکن است اتفاق بیفتد، با دیگران در میان نهد، زبان و افکار او رشد و توسعه‌ی

تقویت، توسعه و تحقق آن‌ها می‌شوند، اشاره می‌کنیم. شایان ذکر است، در پیش‌دستان که نوع آموزش غیر مستقیم و آزادی و علاقه‌های کودکان محور است، رسیدن به حد نهایی هدف مد نظر نیست، بلکه بیشتر در نظر است تا کودکان در فرایند آموزش قرار گیرند و در این بحث، در گفت‌وگوهای کلاسی مشارکت کنند تا با زمینه‌هایی که در آن‌ها ایجاد می‌شود، پایه و مبنایی برای رسیدن به هدف‌های مورد نظر در دوره‌های بعدی تحصیلی مهیا شود.

۱. حرکت از سخن خود محور به گفت‌وگوی دوسویه

چون کودکان در این برهه‌ی سنی هنوز از خود محوری خارج نشده‌اند، لازم است آن‌ها را از سخن خود محور به گفت‌وگوی دوسویه سوق داد. زیرا پیش‌دستان دوره‌ای است که باید یاد بگیرند قدری از خود بیرون آیند و به جمع هم‌سالان خود بپیوندند. با آن‌ها به گفت‌وگو بنشینند، نظر و احساسات خود را راجع به مسائل، با آن‌ها در میان نهند. خوش‌حالی‌ها، اندوه و نگرانی‌های خود را عیان سازند، سعی کنند منظور خود را برسانند، از منویات دیگران مطلع شوند، اطلاعات بدهند و اطلاعات بگیرند، و سؤال کنند و به پرسش‌های دیگران پاسخ دهند. در فعالیت‌های گروهی است که خودمندی کودک تقلیل می‌یابد و او برای اجتماعی شدن و همسازی با دیگران آماده می‌شود.

۲. به کارگیری کار ابزارهای ارتباطی

از مهم‌ترین کار ابزارهای ارتباطی، زبان بدن است. انسان موجودی است که اکثر اندام‌های بیرونی او سخن می‌گویند. علاوه بر زبان، از حرکات دست، سر، لب، چشم، ابرو و شانه‌ها نیز رفتارهای معناداری سر می‌زند و به کمک کلام می‌آیند. این ابزارها به گوینده کمک می‌کنند تا پیام خود را به شنونده بهتر برسانند و گاه جایگزین پیام کلامی می‌شوند. مانند بالا و پایین آوردن سر که به معنی پاسخ رد یا مثبت به طرف مقابل است یا انگشت روی لب و بینی گذاشتن که به معنی این است تا اطرافیان به سکوت دعوت شوند و آرامش در محیط مورد نظر حفظ شود. یا دست تکان دادن که به معنی خداحافظی است. کودک این گونه رفتارها را از اطرافیان که با آن‌ها ارتباط دارد، فرا می‌گیرد. لازم است در درست به کارگیری آن‌ها و نیز در رشد و توسعه‌ی آن‌ها برای انتقال بهتر پیام، اهتمام شود. پانتومیم (حرکات بدون کلام) فعالیت مناسبی برای آموزش غیرمستقیم استفاده‌ی مناسب از زبان بدن است.

۳. نوبت‌گیری و رعایت نوبت

کودکان در نوبت‌گیری یاد می‌گیرند، هر کدام سهمی در سخن گفتن دارند و هر کسی موظف است به سهم دیگری احترام بگذارد. به این معنی که به هنگام گفت‌وگو باید به سخنان طرف مقابل به دقت گوش دهند تا صحبت او تمام نشده است، شروع به صحبت نکنند. به عبارت دیگر، وسط حرف وی نپرند. اما از آن‌جا که بیشتر کودکان در این سن مایل‌اند گوینده باشند تا شنونده و از طرف دیگر رعایت قانون برایشان قدری دشوار است، لازم است مربی به سهم هر کدام احترام بگذارد؛ ضمن این‌که کودک شنونده را به سکوت و رعایت نوبت دعوت می‌کند، از تمام شدن حرف کودک گوینده نیز اطمینان حاصل کند. و به خاطر این که هر کدام نوبت را رعایت می‌کنند و به یکدیگر احترام می‌گذارند، آن‌ها را تشویق کند و از رضایتی که در طرفین به دلیل رعایت نوبت همدیگر ایجاد شده است، آن‌ها را مطلع سازد و مرتب این احترام‌گذاری متقابل و رضایتمندی آن‌ها را گوشزد کند.

لازم را پیدا می‌کند. بروز و ظهور خلاقیت زبانی، و بال و پر گرفتن اندیشه‌ها در افق آسمان ذهن نیز، بر اثر تکرار در توصیف پدیده‌های محیط اطراف است.

در بسیاری از مواقع، کودکان چه به هنگام گفت‌وگو و یا در توضیحاتی که می‌دهند و یا شئی را که توصیف می‌کنند و یا درباره‌ی پرسش‌هایی که از آنان می‌شود، جمله‌های متوالی و پیاپی نمی‌گویند و یا در پاسخ‌های خود به کمترین پاسخ بسنده می‌کنند. این امر، هم به دلیل کوتاه بودن تمرکز آنان و هم کمبودن گنجینه‌ی دانش و اطلاعاتشان درباره‌ی موضوع است. مربی باید سعی کند، با پرسش‌های مناسب، آن‌ها را به گفت‌وگوی بیشتر وا دارد. چند فعالیت زیر در راستای تحقق این هدف پیشنهاد می‌شوند.

- درباره‌ی تصاویری که به او نشان می‌دهید، توضیح دهد (تصاویر منفرد و یا تصاویر متوالی). بهتر است ابتدا درباره‌ی کل تصویر صحبت کند و سپس به شرح اجزای آن بپردازد.
- برنامه‌ی کودکی را که روز قبل مشاهده کرده است، شرح دهد و درباره‌ی آن با هم‌کلاسان گفت‌وگو کند.
- درباره‌ی فعالیت‌های کلاسی خود مانند نقاشی و کاردستی و نیز درباره‌ی افراد، اشیا، حیوانات و دیگر اموری که نزد او حاضر و یا غایب هستند، توضیحاتی را بدهد.
- رویدادهای دور و نزدیکی را که برای وی به وقوع پیوسته‌اند، بیان کند.
- داستان‌هایی را که برای او خوانده و یا گفته می‌شود، با حفظ توالی رویدادهای درست آن، بیان کند.
- پاسخ‌های خود را بیشتر در قالب جمله بیان کند. جمله‌های ناقص آن‌ها را با ادامه دادن آن‌ها، کامل کنید.
- فرصت‌هایی را برای حدس و پیش‌بینی، در اختیار کودکان قرار دهید.

